

ISKOLA A POLITIKÁBAN

Nagy Péter Tibor

Új kultúrharc az iskolában?

Az oktatási törvény vitájához

A most készülő oktatási törvénynek módjában állna — az egyházi ingatlanok visszaadására vonatkozó törvény módosítása nélkül, annak „szabályozási résein” előrenyomulva — az egyházi oktatás viszonyait, az iskolaátadás módját szabályozni. Ebben a kérdésben az oktatási törvény hivatott összhangba hozni lelkiismereti- és vallásszabadságról szóló törvényt és az önkormányzati törvényt.

Az oktatási törvény egyházi oktatásról szóló fejezete úgy lehetne konszenzusos törvény, hogy nem sértené sem a koalíciós pártok, sem az ellenzéki pártok meggyőződését, szolgálná mind a kormányzat, mind az önkormányzatok, mind az egyházak, mind a szülők, a tanulók, a pedagógusok érdekeit. Ez jelentősen elősegítené a közoktatási rendszer biztonságát és az iskolák nyugodt munkáját.

Azt a társadalom nagy többsége által helyeselt célt, hogy az egyházak állami forrás felhasználásával kapjanak iskolaépületet, össze kell egyeztetni a valamenynyí színén lévő politikai erő közös preferenciájával, a helyi megegyezéssel. A helyi igények felmérésének technikáját azonban még ki kell dolgozni.

Az oktatási törvény készítésekor két fontos tényt kell figyelembe venni. Először: az oktatási törvénynek két olyan törvényhez kell alkalmazkodnia, amely csak kétharmados többséggel lenne módosítható: a lelkiismereti- és vallásszabadságról szóló törvényhez és az önkor-

mányzati törvényhez. Másodszor: az ágazati racionalitás e törvény esetében mindenképpen csak lassú eredményekkel számolhat, s az igazi haszon számára csak az lehet, ha olyan törvényt hoz, mely több választási ciklust túlél, és amely nem tartja vissza a közben esetleg megváltozó többségű parlamentet sem, hogy az ágazat számára több pénzt biztosítson. Ha elfogadjuk, hogy itt bizonyos konszenzuskeresésre szükség van, akkor az egyházi iskolákkal kapcsolatban sem célszerű olyan szabályokat megállapítani, amelyekben nyilvánvaló és feloldhatatlan érdekellentét van egyfelől a kormányzat és az oktatásért helyi felelősséget vállaló önkormányzatok, másfelől a jelenlegi kormánykoalíció pártjai és a kormányra kerülési eséllyel bíró politikai pártok között.

Ugyanakkor viszont a kormány ebben a törvényben beválthatná azt az ígéretét, melyet a parlamentnek, az egyházaknak és a közvéleménynek tett, hogy az egyházak működési feltételeit ágazati törvényekben is szabályozni fogja, hiszen a lelkiismereti- és vallásszabadságról szóló törvény, illetve az egyházi ingatlanokról szóló törvény nem garantálja önmagában az egyházak működését.

A jelenlegi helyzet — önkormányzati iskola esetében hitoktatásnak tanrenden kívül helye van az iskolában — mindenké számára biztosítja a lelkiismereti és vallásszabadság érvényesülését.

Ezzel kapcsolatban azonban érvényt kell szerezni a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény azon tételének, hogy nemcsak lelkiismeretével ellenkező oktatásra, de lelkiismeretének vagy vallásának megvallására sem kényszeríthető senki. Az ezzel kapcsolatos felméréseket, nyilvántartásokat tehát az önkormányzati iskola hivatalos — a gyerekek és a szülők számára hatóságának megélhető — adminisztrációjából ki kell iktatni. Az állam és az egyház elválasztásának elve, valamint a szorosabban vett magyar hagyományok — pl. az 1868. XXXVIII. tc. — szerint a hitoktatók csak egyházi alkalmazottak lehetnek és díjazásukról is a felekezeteknek kell gondoskodniuk. (Más kérdés, hogy a felekezetek ezt egy erre a célra kapott költségvetési céltámogatásból teszik-e, mint jelenleg, vagy saját egyéb bevételeikből.)

Az önkormányzati iskolában tartott hittani foglalkozásnak ugyanezen egykori törvényben szereplő érvrendszer alapján nyilvánosnak kell lennie, mert nyilvános helyen semmi olyan tevékenység nem folyhat, mely — elvileg — nem ellenőrizhető törvényességi szempontból, pl. a kisebbség, vagy valamely vallásfelekezet elleni izgatás megakadályozása céljából. Tehát az önkormányzat — felmerülő probléma esetén — törvényességi kontrollt gyakorolhat.

Gyakorlatilag azonban — elkerülendő, hogy az önkormányzat világnézeti konfliktusok döntőbírájává váljon —, ha a felek békés megegyezése nem érhető el, célszerű az ügyet bírósági útra terelni és nem közgyűlési vagy képviselőtestületi határozatot hozni.

E kérdés kissé bonyolultabb. Itt ugyanis a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló és az önkormányzatokról szóló törvények — bár mindkettő kétharmados — intenciója egymásnak ellentmond. Az előbbi szerint a központi költségvetésből normatíván, közvetlenül finanszírozni kell az egyházi iskolákat, az utóbbi viszont az önkormányzat blokkfinanszírozását írja elő (azaz nem az iskolák kapják a normatívát, hanem az önkormányzati költségvetés, a településen iskolába járó tanulók száma után, normatíván), és

az önkormányzat szabadon utalhat — központi és helyi forrásokból származó — összegeket a területén működő egyes oktatási intézményeknek.

Az állami költségvetés pillanatnyilag az előbbi tételhez igazodik. Az egyházi iskolák számának szaporodásával azonban feltehetően új szabályozás válik szükségessé.

Ezt az új szabályozást az is szükséges teszi, hogy a létrejövő, a köznyelvben felekezetinek tekintett iskolákat — ha azt valamilyen vallásos egyesület vagy szülőcsoport hozta létre — a felekezetek nem feltétlenül ismerik el egyházi iskolának, sőt a katolikus püspöki kar csak olyan iskolát ismer el katolikusnak, amelyet egyházi jogi személy tart fenn. Ezek tehát valójában magániskolák.

A törvényhozás előtt — s ne feledjük, kétharmados törvények megváltoztatásáról van szó — elméletileg a következő alternatívák állnak:

A finanszírozás kérdése

a) Az egyházi iskolák külön finanszírozásának megszüntetése a kormánykoalíció és az egyházak vezetése számára ma nyilvánvalóan elfogadhatatlan, s az ellenzéki pártok sem fogalmaztak meg ilyen törekvéseket, sőt mindhárom párt alternatív egyháziingatlan-rendezési tervezetében a normatív támogatás úgy szerepelt, mint amely az egyházi iskolákhoz mindenképpen eljut.

b) Az egyházak által hivatalosan elismert egyházi iskolák számára a normatívát közvetlenül kiutalja a költségvetés, a többi iskola magániskolának minősül és finanszírozása az önkormányzatokkal kötött megállapodásokon fog múlni. Ez a megoldás — noha láthatólag egyenlőtleniséget hoz létre — talán számíthat többségre. A képviselőknek azonban mérlegelniük kell, hogy az 1989-es pártalapítási lázhoz hasonlóan nem vezet-e új „egyházak” tömeges megalapításához, hogy nyilvánvaló előnyökkel rendelkezik egy felekezeti iskola egy magániskolával szemben. Feltehetően senki nem örülne neki, legkevésbé a nagy egyházak, ha az egyházalapítás „üzletileg megérné”.

c) A jelenlegi erőviszonyok között a valamennyi nem önkormányzati iskola

számára — tehát magániskolák számára is — történő közvetlen normatívkiutalás látszik a legkevésbé aggályos útnak. Ez azonban a magániskola „iskolának” való elismerésének pontos szabályozását igényli. Aggasztó lenne, ha a nem önkormányzati iskolák egyik csoportját — azaz a magániskolákat — a nyilvánossági jog megadása szempontjából más elbírálásban részesítené a törvény, mint a nem önkormányzati iskolák másik csoportját, az egyházi iskolákat. Ez akár az Alkotmánybíróság döntését is maga után vonhatja. Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az önkormányzati törvény szerint az önkormányzat oktatási ellátási kötelezettségét a területén működő egyéb intézményekkel együttműködve látja el, az önkormányzat ebből az elismerési processusból nem zárható ki. Hasonlóképpen nem hagyható ki a törvényességi felügyeletből sem.

d) Az országgyűlés létrehozhat olyan magániskola-alapot, amelyből különféle teljesen új — azaz nem meglévő iskolákat átvevő — iskolák valamilyen módon finanszírozhatók.

Az új iskola elismerésének kérdése

Az új egyházi iskolák alapítása vonatkozásában a törvénynek semmi olyan intézkedést nem célszerű tartalmaznia, amely a magániskola — alapítástól elkülöníti az egyházi iskola alapítását. Ha ennek bármilyen előnyt kívánnak adni a képviselők, a következő veszélyekkel kell szembenézniük:

a) Az iskolát alapítani akarók ezután nem egyesületeket és alapítványokat hoznának létre, hanem egyházakat alapítanának (lásd feljebb).

b) Az ezzel kapcsolatos visszaélések elkerülése — például annak megállapítása, hogy egy-egy kezdeményezés mögött egy-egy egyház milyen szerve áll — fokozatosan egy új Egyházügyi Hivatal kialakulásához vezethet.

c) A meglévő iskolák helyén létrejövő egyházi iskolák akkor tudnak viszonylag kevés konfliktussal a helyi társadalomba illeszkedni, ha a települési önkormányzatnak módja van megítélni, hogy az újonnan induló egyházi iskola — az iskola szellemiségének kivételével, amely vo-

natkozásban autonóm — megfelel-e az egységes, normatív paramétereknek, melyek alapján az önkormányzat azt oktatási kínálatába illesztheti, iskolának elismerheti;

d) Feltehetőleg azok az ún. kisegyházak fognak épületi elhelyezésüket tekintve is új iskolákat alapítani, melyek 1948 előtt nem rendelkeztek iskolákkal. Ha olyan jogszabály vagy joggyakorlat jönne létre, mely ezeket a törekvéseket a magániskola-indítástól, más egyházi iskolák újraindításától elkülönítve kezeli, akkor egy önálló, semmiféle törvényben nem szabályozott „kisegyház-politika” jönne létre.

A világnézet-semleges oktatás biztosítása kitétel az előző törvénykoncepcióban még szerepelt, a jelenlegiből azonban ez kimaradt. Ennek több oka lehetséges. Elképzelhető, hogy bizonyos politikai erők kultúrharcot akarnak e körül ki-robbantani. Az is elképzelhető azonban, hogy néhányan azt hiszik, hogy a világnézet-semlegesség fogalma nem foglalja magában a tartalmi értelemben vett világnézeti sokszínűséget, nem teszi lehetővé az egyes világnézetűek közötti megértést.

Itt valójában két különböző kérdésről van szó. Az intézmény világnézet-semlegessége olyan jogi norma, melynek betartása igazgatási és bírói úton történik meg. Azaz az önkormányzati iskola mint intézmény nem jeleníthet meg semmiféle világnézetet, a pedagógusok alkalmazásában, a diákok felvételében éppúgy nem követhet semmiféle világnézeti szempontot, mint saját működési szabályzatában vagy az iskola díszítésében sem, s az is közigazgatási vagy bírói beavatkozást kell hogy kíváltszon, ha a tanár vagy az igazgató értékelési tevékenységében bizonyíthatóan előjogokat élveznek meghatározott világnézetű tanárok.

A világnézeti, felekezeti sokszínűség, az egyes világnézetek közötti megértés szorgalmazása viszont nem jogi norma, hanem a helyi politikai gyakorlatban elérendő cél. Tekintettel arra, hogy az önkormányzat nem gyűjthet adatokat arról, hogy kinek milyen a világnézete, igazgatási úton nem is teljesítheti a világnézeti

sokszínűség kritériumát. Azok a pártok, amelyek a világnézeti sokszínűséget szorgalmazzák, politikai eszközökkel törekedhetnek arra, hogy a befolyásuk alatt lévő önkormányzatban ne ellenségeként álljanak szemben egymással hívők és nem hívők, katolikusok és protestánsok és így tovább. E tevékenységüket — ha ennek hiánya feszültségekhez vezet a helyi társadalomban — jogi eszközökkel nem lehet szankcionálni, erről ítéletet csak a választók hozhatnak.

Az oktatási törvényben le lehet szögezni, hogy a világnézetiileg semleges iskoláztatás biztosítása az önkormányzat feladata, ilyen szellemiségű iskolával mindenképpen rendelkeznie kell. Ezt az alapvető, Eötvös-ig visszanyúló elvet feltehetően a kormányzó pártok számos képviselője is elfogadja, és csak kiélezett politikai vita miatt került sor az erre irányuló ellenzéki javaslat elutasítására. Ez a törvényrejtő kötelezettség — az oktatási törvényben, és az egyházi ingatlanokról szóló törvényt most nem módosítva — lehetővé teszi, hogy az önkormányzat egyetlen — és esetleg visszaadott — iskolája helyébe újat vásároljon. Lehetőséget biztosít arra, hogy ha — valamely konkrét iskola — olyan fontos az egyháznak vagy a helyi hívőknek, hogy arról lemondani nem tudnak, a kormányzat ne kösse meg a saját kezét, hanem központi erőforrásokból új iskolát létesíthessen és a régit átadathassa. Ez a megoldás nyilván mindkét felet kielégíti.

A törvényben le lehetne szögezni a következőket:

a) Legalább egy világnézetiileg semleges általános iskolának minden kisebb helységben maradnia kell. Nagyobb önkormányzatok esetében annyi általános iskolának kell önkormányzatinak, azaz világnézet-semlegesnek maradnia, ahánnyal el tudja látni törvényben előírt iskoláztatási kötelezettségét.

b) Ahol középiskolák is működnek, ott egynek mindenképpen világnézet-semlegesnek kell maradnia.

c) Megyei jogú város esetén annyi középiskolának kell önkormányzatinak, azaz világnézet-semlegesnek maradnia,

ahánnyal az önkormányzat el tudja látni törvényben előírt kötelezettségét.

A törvényben célszerű lenne kimondani, hogy a közelmúltban elterjedt „ökumenikus önkormányzati iskola” konstrukció mindenképpen elkerülendő, a már ilyen módon átalakított iskolákat vagy át kell adni egy egyháznak, egy egyesületnek, vagy fokozatosan világnézet-semleges iskolává kell visszaváltoztatni.

Ennek indokai a következők:

a) Az önkormányzat fenntart egy önkormányzati intézményt, melyben nem tudja a világnézet-semleges oktatásra vonatkozó kötelezettségét ellátni.

b) Az ökumenizmus értelmezésével, az egyes felekezetekhez tartozó pedagógusok és szülők egymással folytatott vitáiban döntőbíróul kérhetik fel, melyet mint az iskola tulajdonosa köteles ellátni, ugyanakkor mint világnézet-semleges intézmény: képtelen ellátni.

Hasonlóképpen javasolható, hogy a törvény ne tegye lehetővé, hogy egyazon iskolában főállásban tanítsanak olyan pedagógusok, akiknek az önkormányzat, illetve valamely felekezet az alkalmazója.

A törvény lehetővé tehetné, hogy ha a helyi körülmények alapján mégis átmenei rendszer (felmenő rendszer vagy párhuzamos osztályok létesítése) látszik célszerűnek, akkor egy épületben működjék egy felekezeti és egy állami iskola. A két iskolának mindenképpen legyen külön igazgatója, szabályzata, programja és költségvetése. A pedagógusok főállású munkaviszonyt vagy az egyik, vagy a másik iskolával létesítsenek, a másik iskolában külön megállapodás alapján tanítsanak.

Ha ezt a — első pillanatban bonyolultnak tűnő — jogi szétválasztást a törvény nem teszi kötelezővé, akkor az önkormányzatok és az egyházak súlyos konfliktusoknak néznek elébe: például elvárható-e, hogy a pedagógusok felekezeti szellemben tanítsanak; ki dönti el milyen tankönyvekből történjen a tanítás?

Tekintettel arra, hogy az iskolaállítási hagyományokkal és ambíciókkal rendelkező nagyegyházak számára az 1991. XXXII. tv. lehetőséget adott arra, hogy a

jelenlegi önkormányzati iskolai épületek jelentős részének tulajdonjogát megszerzzék és bennük új egyházi iskolákat indítsanak, ezeknek az iskoláknak az átadása és további működése lesz az a tényleges folyamat, mely az egyházi oktatás—állam—önkormányzat viszonyban meghatározó lesz. Míg számos oktatáspolitikai kérdésben kialakulatlanok a végső pártálláspontok, addig az egyházi oktatás kérdésében — az 1990 nyarán és 1991 tavaszán a hitoktatás és az ingatlankérdés körül lezajlott viták következményeként a magyar politikai pártoknak átlátható politikai álláspontja alakult ki.

A kormányzat az egyházi oktatás alapjait elősorban az egykori ingatlanok átadásával kívánja megteremteni. Ezt olyan magas szintű, stratégiai politikai kérdésként kezeli, hogy az önkormányzatok nem kaptak egyetértési jogot az iskolaindításhoz, az ingatlanok átadásának kérdésében. Ez az álláspont mindhárom ellenzéki párt egyöntetű elutasításával találkozott, sőt az MDF egyik képviselője (Varga János) is nyújtott be olyan módosító indítványt, mely az egyetértési jogot az önkormányzatok számára kívánta fenntartani. Az önkormányzatok természetesen szintén ragaszkodni szerettek volna egyetértési jogukhoz, ennek lényeges dokumentuma a Budapesti Közgűlés Oktatási Bizottsága és Emberjogi Bizottsága által kezdeményezett és a Közgűlésen elfogadott határozat.

Politikai vita folyt azon is, hogy az egyházi ingatlanok kormányzati szétosztása valóban pusztán egy méltányos gesztus a kormányzat részéről —ahogy ezt a kormánypártok állították, vagy pedig bizonyos számítás, politikai befolyásolás eszközét találhatja meg ebben a kormányzat, ahogy ezt a FIDESZ állította, s egyfajta „vallási tervgazdálkodás” a cél, ahogy ezt az SZDSZ vezérszónoka mondotta. Ennek a vitának eldöntése éppen az által lesz lehetséges, hogy az ágazati szaktörvények — oktatáspolitikai, szociálpolitikai törvények — normatív módon szabályozzák-e, hogy mit kaphatnak az egyes egyházak, vagy széles mérlegelési jogkört engednek a kormányzatnak vagy dekoncentrált szerveinek. Ha az előbbi

álláspont fog győzedelmeskedni, akkor a jelenlegi kormányzat is elindul az egyház és állam szétválasztása irányába — ami deklarált célja és a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény szellemében alkotmányos kötelezettsége —, ha nem, akkor szembe kell nézni azzal, hogy az ellenzéki pártok — igazolva látván korábbi félelmeiket — esetleges kormányra kerülésük esetén törvénymódosítást fognak kezdeményezni. Véleményem szerint a normatív szabályozás elmaradása esetén már az új választások előtt sem kizárható egy alkotmánybíró-sági processzus.

Ezzel a széles körű ellenállással a továbbiakban tanácsos számot vetni, és az oktatási törvény az egyik legjobb alkalom arra, hogy az igényeiket benyújtó egyházakat mindenképpen az önkormányzatokkal való megegyezésre ösztönözze és az egyházi ingatlanokról szóló törvénnyel létrehozott kormánybizottságnak lehetőleg ne kelljen az eseményekbe beavatkozni. E kormánybizottság működését azért is célszerű elkerülni, mert az ágazati érdekképviselőt e bizottságban elégtelennek tűnik, hiszen annak elnöke a Miniszterelnöki Hivatal egyházi ügyekkel megbízott államtitkára. A bizottság nem érdekelt abban, hogy megkövetelje az ingatlant átvevő egyháztól, hogy az ingatlan a továbbiakban is közoktatási célokat szolgáljon, de ha ezt meg is követelné, egyelőre senkinek nincs módja ezen kötelezettség nem teljesítését szankcionálni.

Az egyházi vezetők egy része is számot vetett ezekkel a problémákkal. Figyelemre méltó, hogy a Református Egyház zsinati határozata csak akkor támogatja az iskolaindítást, ha az iskola ahhoz az önkormányzat egyetértő nyilatkozatát bírja, vagy más módon lemérhető, hogy a helyi lakosságnak ez ellen nincsen kifogása. Várszegi Asztrik pannonhalmi bencés főapát a közelmúltban intézett levelet a volt bencés gimnáziumok igazgatóihoz, melyben megnyugtatta őket, hogy sem most, sem a közeljövőben a rend nem kívánja visszaigényelni az épületeket, s ha azok mégis visszakerülnének a rend tulajdonába, akkor a

rend azonnal jelképes összeget feltüntető bérleti szerződést fog kötni az épület jelenlegi használóival, és semmilyen módon nem kívánja ott a tanítás eddig kialakult rendjét módosítani. Nyíri Tamás — akit a katolikus egyház és az egyházak iránt érdeklődő laikus közönség egyaránt a legnevesebb magyar teológusnak tart — kifejtette: „Az olyan intézményt, amelyben most közhasznú tevékenység folyik, úgy gondolom, általában nem lehet visszaadni”.

E józan hangok mellett arról is gyűlnék az információk, hogy a visszaigénylések mind a református, mint a katolikus egyház vonatkozásában abszurd méreteket öltöttek.

Tekintettel arra, hogy a normatív finanszírozás nem elegendő az egyházi iskolák fenntartására sem, az oktatási törvényben lehetne érdekeltté tenni az iskolafenntartásra vállalkozó egyházakat és az önkormányzatokat az iskolaműködtetési normák betartásában. Magyarán, az oktatási törvény kimondhatja, hogy egyházi iskola másféle támogatást állami forrásból nem kaphat, mint a normatív finanszírozás. Ebben az esetben az egyházi iskolafenntartókat a helyi forrásokra utalná a törvény, azaz erre a célra megteremtett és a szülők — a jelenleg érvényben lévő alapítványi szabályozás szerint az adóalapból levonható — befizetéseiből gazdálkodó alapítványokra, és az önkormányzatok hozzájárulására.

Semmiképpen nem érdeke az egyházaknak sem — nem beszélve a magyar közoktatás ágazati érdekeiről —, hogy az egyházak a saját erőforrásaikat szétforgácsolva nagyobb számú iskola működtetésébe kezdjenek, mint amennyi a normatív támogatásból és a helyi megállapodásokkal, illetve a szülőktől begyűjtött pénzekből fenntartható, hiszen a normatíván felüli költségvetési pénzek áramlása ezekbe az iskolákba egy kormányváltozás esetén megkérdőjeleződhet.

Az ellenzéki politikai, gazdaságpolitikai kritika többek között az egykori egyházi iskolák ingatlanforgalmának befagyasztására vonatkozott. Ehhez olyan gazdasági körök és szakértők is csatlakoztak — pártállástól függetlenül —,

akik a növekvő ingatlanpiac pozitív hatását hangsúlyozták. Az oktatási törvényben le lehetne szögezni, hogy az önkormányzat a tulajdonában álló iskolákat milyen megkötésekkel adhatja el, illetve át. Lehetőséget lehetne biztosítani arra, hogy helyi megállapodás szülessék: az egyik egyházi intézmény önkormányzati támogatása fejében az adott egyház hozzájárul ahhoz, hogy a másik, általa visszaigényelhető ingatlant az önkormányzat értékesíthesse.

Az egyházi törvényben nem sikerült a funkcionalitás elvét megfelelően biztosítani. A törvény ugyan kimondja, hogy csak meghatározott funkciókra lehet ingatlant visszaigényelni, de semmilyen szankciót nem tartalmaz arra nézve, mi történik, ha az új tulajdonos végül mégsem iskolát indít ott, ahol eredetileg akart, hanem valami olyan vállalkozást, mely többi tevékenységének finanszírozásához szükséges. Ez a hiány annál sajnálatosabb, mert a törvény deklarált céljával, a koalíciós pártok álláspontjával ellenkezik, és — ha tudniillik mégis reparációról és nem funkcionalitásról van szó, akkor az az Alkotmánybíróság 1057-es határozatával — az egy tulajdonoscsoporthoz javára meghozott reparáció alkotányellenességének elvével kerül szembe.

Az oktatási törvény kimondhatná — és ehhez sem kellene módosítani az eredeti törvényt —, hogy önkormányzat csak úgy adhatja át iskolaépületét, csak úgy vehető el tőle iskolaépület, hogy magánjogi szerződésben garanciát kap arra, hogy abban a továbbiakban is az eredeti funkció fog folyni, s e szerződés kiköti, hogy az oktatás — az önkormányzat egyetértése nélküli — megszüntetése esetén az önkormányzat olyan mértékű kártérítésre jogosult, melyből a kieső oktatási szolgáltatást — bérelt, vásárolt vagy újonnan épített épületben — megszakítás nélkül folyamatosan elláthatja, s a kártérítés az átalakítással, költözéssel kapcsolatos költségeket is fedezi. Ez az a forma, amely támogatja az egyházak érdemi oktatási szándékait úgy, hogy a helyi oktatási szükségletek sértetlenek ma-

radhatnak. Ez ösztönözheti az egyházakat arra, hogy valóban csak olyan épületet igényeljenek, melyek funkcionálisan elláthatják az oktatási tevékenységet.

Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy az oktatási törvény mondja ki: ha az önkormányzat és az egyház nem tudott megegyezni az ingatlankérdésben, és az az egyeztető bizottság elé került, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium az oktatási intézmény funkcióban maradásának ágazati érdekét köteles megjeleníteni képviselői révén az egyeztető bizottságban, és a tárca köteles ilyen megállapodást kötni az ingatlan átvevő egyházzal, majd a fentiek szellemében a tárca és az önkormányzat szintén kötelezően kössön ilyen megállapodást.

Egy ilyen fajta megállapodás kötelezővé tételében a tárca már csak azért is érdekelt, mert ezzel elkerülheti, hogy egyes egyházak diszkriminációként éljék meg, hogy őket erre felszólítják; más esetekben pedig a sajtó, az önkormányzat vagy az ellenzék hangoztathasson olyan vádakot, hogy a tárca valamely egyházat preferálja. Az államnak az esetlegesen kieső oktatási szolgáltatást — ha az önkormányzatnak ehhez nincsen elég ereje — az önkormányzatok támogatásával mindenképpen garantálnia kell.

Az átadási gyakorlattal kapcsolatban a sajtó, a parlamentben pedig az ellenzék felhívta arra a figyelmet, hogy a törvényben leszögeezett „fokozatosság” valójában bizonytalanságot teremt az iskolákban, s nem lesz kiszámítható, hogy azok mikor kerülnek átadásra, ez pedig lebénítja az adott iskola mozgásszabadságát a helyi társadalomban, s a pedagógusokat arra ösztönzi: nézzenek biztos munkahely után. Ezzel az aggállyal a pedagógusszervezetek is egyetértettek. Célszerűnek tartanám, ha az oktatási törvény az iskolának bizonyos garanciákat adna, azaz ha kimondaná, hogy amikor egy tantestület benyújtja az önkormányzatnak több évre szóló programját és az ezt elfogadja, akkor a két fél egymással szerződést köthet arról, hogy a program idejére az önkormányzat az iskola megmaradását, eredeti épületben maradását, és az eredeti program (mely természetesen a

világnézeti semlegesség talaján áll) megtartásának lehetőségét is garantálja. A törvény kötelezze arra az épület későbbi tulajdonosát, hogy az ilyen szerződéseket lejártukig érvényesnek tekintse. Ezzel hasonló helyzet áll ugyan elő, mint hogyha valaki lakott ingatlant vásárol, ami nem igazán szerencsés helyzet, de mégis jelentős előnyei vannak: egyrészt az egyház megkaphatja a tulajdont (kötött funkcióval) és számolhat azzal, hogy meghatározott időn belül kezelésbe is veheti; az önkormányzat eladhatja vagy átadhatja az iskolaépületet, és ezáltal teljesítheti az ingatlantörvényben előírtakat vagy bevételhez juthat; az iskola nyugodtan tervezhet azokra az évekre, melyekre egyébként is tervezne; a tantestület tagjai és az iskolafenntartó változása nem vezet munkajogi konfliktusokhoz, a pedagógusok nem kényszeríthetők lelkiismeretükkel ellenkező oktatásra, a nem vallásos gyerekek nem éreznek ösztönzést az iskola elhagyására.

A törvény mondja ki, hogy mikor az egyház benyújtja a követelést egy-egy ingatlan kapcsán, ellenőrizni kell, hogy megvan-e a megjelölt funkció összes törvényes kelléke (iskola esetében van-e program, pedagógusgárda, diáktársaság), s milyen jellegű oktatáspolitikai, finansziális következményei vannak az átadásnak. Az ezzel kapcsolatos felméréseket nyilvánossá kell tenni.

Az egyházak igen gyakran arra hivatkoznak, hogy a település vallásos lakossága körében igény mutatkozik az iskola átvételére, illetve érvként szokott szerepelni a helyi hívők, templomlátogatók száma és aránya is.

Az eddigi közvéleménykutatások adatai szerint a vallásosság mutatóit tekintve az iskoláztatási igények bizony igen hátul vannak: még az egyházak tanítását követő emberek számára is fontosabb az egyházi temetés vagy kereszttelő, mint a vallásos szellemben történő oktatás.

Szintén figyelemre méltó jelenség, hogy éppen azoknak a körében, akiknek gyermekeit az általánossá váló középiskoláztatásba kellene bevonni és soraikból egy új polgári középosztály kialakul-

lása várható — azaz a szakmunkások —, ők a legkevésbé vallásosak. A legalsó társadalmi csoportok erőteljesebb vallásossága pedig az iskolai intézményrendszert alig fogja érinteni, mert e csoportok nem fogalmaznak meg erőteljes iskoláztatási igényeket.

Hasonlóképpen figyelemre méltó, hogy a legtöbb „egyháza tanítása szerint vallásos” ember a kistelepüléseken van, tehát ott, ahol az egyetlen iskola átadása a legtöbb konfliktust hordozza magában, ahol a legnehezebben garantálhatók az esetleg kisebbségben maradó nem vallásosok jogai. Kérdéses, hogy az iskola átadására elvileg igent mondók ezeket a konfliktusokat is szívesen vállalnák-e, szívesen szembekerülnének-e a falusi társadalom másik felével.

Szintén lényeges körülmény, hogy a vallásosok körében aránytalanul sokan vannak a nyugdíjas korúak. E csoport érdekeit pedig nyilvánvalóan nem az szolgálja, ha az egyházak energiáikat a „nem vallásos unokák” iskolázására fordítják, hanem ha szegénygondozási és idősgondozási, beteggondozási feladatokat látnak el, aminek lényegesen kisebb a költségigénye és nagyobb a hatékonysága is.

A magasán kvalifikáltak körével kapcsolatosan két jelenségre érdemes figyelni. Egyrészt ebben a társadalmi csoportban jelenik meg a leginkább az egyházak „hivatalos” vonalával való szembenállás, számukra tehát a felekezetük vezetői által ellenőrzött iskola nem hoz megnyugtató helyzetet. Másrészt — ahogy az oktatással kapcsolatos lakossági igényekről készített felmérésből kitűnik — éppen a magasabb iskolai végzettségűek sokkal inkább „tanítási”, „modern”, mint „nevelési”, „tradicionális” funkciókat várnak el az iskolától. Ahogy ezt a történeti és szociológiai kutatás kimutatta, az egyházi oktatás színvonala sohasem volt általában véve magasabb, mint az országos beiskolázású intézményekben. A szerzetestanárok képzéséhez szükséges viszonylag hosszú idő és az a tény, hogy a pedagógusok szakmai színvonala és felkészítési elkötelezettsége nem feltétlenül van összhangban, azt valószínűsíti, hogy az egyházak ugyan különösebb nehézség nélkül meg tudják tölteni keresztény „nevelő” szellemmel az iskolákat, de közel sem biztos, hogy új pedagógusgárdával fenn tudják tartani a szakmai szintet.

Hasonlóképpen figyelemre méltó, hogy az ingatlankérdés megítélésekor a megkérdezettek háromnegyede válaszolta azt, hogy az állam biztosítson épületeket az egyházi iskolák számára, de mind ez idáig — tudomásunk szerint — egyetlen olyan kérdést sem tettek fel magyar közvéleménykutatók, hogy „helyeselné-e, hogy gyermeke iskolája egyházi iskolává alakuljon”. Így az ingatlanokkal kapcsolatos válaszok morális és politikai mérlegelésen, és nem személyes élethelyzetek értékelésén múltak.

Ha ez a fajta szabályozás az oktatási törvényben elmarad, a magyar oktatási rendszer olyan kultúrharcnak néz elébe, mely évtizedekre felboríthatja a különböző világnézetű társadalmi csoportok békés egymás mellett élését.

IRODALOM

- 1990: IV. tv.
 1990: LXV. Önkormányzati Törvény
 1991: XXXII. tv.
 A FIDESZ hét pontja
 A Fővárosi Közgyűlés Állásfoglalása, kézirat
 A II. Vatikáni Zsinat a keresztény nevelésről szóló nyilatkozat 3. pontja
 Alkotmánybíróság 1057/G/90, 90/B/1990.
 Bulányi György: Gondolkodástan és hittan — *Érted vagyok*, 1990. szeptember—október.
 Drahos Péter: Nyolc katolikus középiskola Magyarországon. Kézirat, OKI
 Garay András: Mit, ki, hol *Érted vagyok*, 1990. szeptember—október
Info-Társadalomtudomány, 17. és 18. szám

- Lengyel László nyilatkozta: In: Időzített bomba vagy hasznos rendezés. *Népszava*, 1991. május 14.
 Magyarország Politikai Évkönyve 1990. A Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentései
 Nagy Péter Tibor: Egyház — állam — oktatás. *Világosság*, 1991. november
 Nagy Péter Tibor: Hittan vagy erkölcsstan az iskolában? *Pedagógiai Szemle*, 1991. november
 Nyíri Tamás interjú. *Magyar Napló*, 1991. július 26.
 Országgyűlés 1991. évi tavaszi ülészakájának jegyzőkönyvei.
 Reichmész Ádám: Katolikus iskola Siklóson. *Köznevelés*, 1991. április 12.
 Varga János módosító indítványai a 2093 számon benyújtott javaslatához 2627 sz.